

Er gode relasjoner mellom terapeut og klient forenlig med atferdsanalyse i behandling og opplæring av personer med utviklingshemning?

Børge Holden

Sykehuset Innlandet, Habiliteringstjenesten i Hedmark

«Ta først rede på fakta. Deretter
kan du forvrengt dem som du vil»

Mark Twain

Resymé

Psykologien er full av mer eller mindre reelle motsetninger. Selvsagt finnes det motsetninger, men noen ganger er tilnærmingene likere hverandre enn tilhengere av ulike tilnærminger mener. Noen bruker en stråmannsstrategi, det vil si at de lager en framstilling som er lett å angripe, når de framstiller andre tilnærminger som de i mange tilfeller konkurrerer med. Dette bidrar til skinnuenighet og til å overse hva man har felles. I verste fall er det «spill for galleriet» for å vinne tilhengere for sitt syn og stille motstanderen i dårlig lys. Den senere tid har det som kan kalles en relasjonell tilnærming, i dette tilfellet til behandling og opplæring for personer med utviklingshemning, tatt form. Tilnærmingen omfatter både generelle væremåter hos tjenesteytere og hva som konkret kan gjøres i behandling og opplæring. I artikkelen går jeg gjennom noe av den relasjonelle litteraturen. Jeg ser på om den presenterer kritikk av atferdsanalyse og i hvilken grad den i praksis likevel er forenlig med atferdsanalyse. Jeg kommer fram til at det finnes både motsetninger og fellesgods mellom de to tilnærmingene, og viser dette ved en rekke eksempler.

Stikkord: Relasjoner; Relasjonskompetanse; Atferdsanalyse; Behaviorisme

Innledning

Det finnes et utall tilnærminger til hva vi kan gjøre når personer med utviklingshemning har problematisk atferd eller mangler ferdigheter. Noen tilnærminger er konkrete og systematiske, som atferdsanalyse. En kort definisjon av atferdsanalytisk behandling og opplæring kan være at den går ut på å beskrive problematisk atferd eller hva personen ikke kan, analysere årsaker til at

Takk til Ole Petter Østerbø og Jørn Kroken for kommentarer.

Kontakt: Børge Holden, Habiliteringstjenesten, Hedmark næringspark bygg 15, 2312 Ottestad. Telefon: 62 55 65 00. E-post Borge.Holden@sykehuset-innlandet.no

det er slik, bruke klart beskrevne og individuelt tilpassede metoder hentet fra atferdsprinsipper for å bedre situasjonen, og evaluere effekten ved hjelp av data og målinger av det som det arbeides med, og gjerne sammenligne dette med nivået på atferden i utgangspunktet, såkalt baseline. Dette er en generell beskrivelse av hvordan «grunnleggende» atferdsanalyse utøves, ikke minst for personer med utviklingshemninger (bl.a. Holden, 2009).

Andre tilnærminger er mindre konkrete og systematiske. Et eksempel er en relasjonell tilnærming. Det ligger i ordet at dette omfatter svært mye, siden vi er i relasjoner hele tiden, direkte eller indirekte, som når vi er sammen med eller *tenker* på andre. Derfor kan det vanskelig finnes noen klar definisjon av 'relasjonell tilnærming'. Det er heller tale om en tradisjon med nokså sammensatte antakelser og verdier. Foreløpig begrenser jeg meg til å si at den vektlegger verdien av spontan samhandling og innlevelse i den andres situasjon, det vil si den som skal hjelpes. Framgangsmåter er ad hoc-pregede og evaluering av effekter av det man gjør skjer ved uformelle observasjoner. En relasjonell orientering kan anvendes på flere plan, og jeg nevner to:

1. Man mener noe om hvordan profesjonelle bør opptre i møtet med mottakeren ut fra en relasjonell orientering, for å kunne sies å ha *relasjonskompetanse* (Aubert & Bakke, 2008). Dette innebærer utøving av yrkesroller, bl.a. i arbeid med personer med utviklingshemning.
2. Man mener noe om hvordan behandling og opplæring av personer med utviklingshemning bør foregå ut fra en relasjonell orientering. Jeg tenker ikke på en mer spesifikk relasjonell tilnærming som relasjonell psykoanalyse (Binder, 2008), men mer generelt (Lorentzen, 2003).

Når det gjelder yrkesutøvelse, er det uklart for meg om relasjonelt orienterte personer mener at deres perspektiv er forenlig med mer systematiske tilnærminger som atferdsanalyse (se Aubert og Bakke, 2008). Det drøftes lite. Når det gjelder behandling, har jeg inntrykk av at de to langt på vei anses som motsetninger. Det er for eksempel liten tvil om at mye av det Lorentzen (2003) skriver har utgangspunkt i det han oppfatter som atferdsanalytisk praksis og at han er negativ til atferdsanalyse. Kritikken er også eksplisitt (bl.a. ss. 44–46). Lignende synspunkter finnes også i Ellingsen, Jacobsen og Nicolaysen (2002), særlig kapittel 7, som Lorentzen må ha skrevet. (Boken inneholder bare en forfatterliste.) Det virker heller ikke som han mener at atferdsanalytiske metoder er nødvendige overhodet. De synes snarere å ha mest negativt ved seg. I stedet anses frie, åpne, naturlige og likeverdige relasjoner mellom tjenesteytere og –mottakere, supplert med ad-hoc løsninger, som tilstrekkelig nær sagt i alle sammenhenger.

Det er imidlertid verdt å diskutere tilsynelatende motsetninger mellom en relasjonell orientering og atferdsanalyse. Går det an å bruke atferdsanalytiske metoder og likevel opptre relasjonskompetent? Kan atferdsanalytiske metoder være forenlige med løsninger som man kan komme fram til ut fra en relasjonell orientering? Som hovedkilde for relasjonelle tilnærminger har jeg valgt de to bøkene som jeg har referert til. Det er ikke rom for å gjengi alt de mener, men jeg mener at de mener alt som jeg gjengir. Målet er å presentere dem rettfærdig og tilstrekkelig.

Relasjonell tilnærming til yrkesutøving: relasjonskompetanse

Grunnleggende profesjonelle væremåter

Aubert og Bakke (2008) bruker det meste av boken til å få fram generelle ferdigheter og

væremåter som de mener trengs for å si at en har relasjonskompetanse.

De framhever tidlig at «Relasjoner preget av varme, tillit, aksept, respekt og menneskelig visdom synes å ha overordnet betydning for opplevelsen av å få god hjelp» (s. 16), og spør: «Hvordan tenker jeg om meg selv og min måte å framstå på?» (s. 26). De har mange synspunkter på hvordan profesjonelle bør framstå, som at «Kompetanse i relasjonen er knyttet til måten du kommer inn i rommet på, måten du stiller spørsmål på, at du viser at du legger merke til hvordan den andre reagerer når du foretar deg noe, at du er der for den enkelte... Dette krever at du er til stede i «nuet» og ikke er opptatt av det du skal gjøre etterpå... det å holde fokus og være til stede «her og nå» [er] en måte å ivareta både seg selv og «den andre» på» (s. 21). Et annet synspunkt er at «... fagpersonens evne til observasjon, empati og tålmodighet [vil] virke inn på evnen til å se tegn som barnet uttrykker, tillegge dem mening og møte henne slik at hun føler seg sett og forstått» (Aubert & Bakke, 2008, s. 25). De skriver også at «Selv om forutsetningene er forskjellige, vil relasjonen i den gode dialogen være preget av respekt og gjensidighet. 'Jeg' og 'du' samhandler om en felles 'sak'... Samarbeid... innebærer at 'den andre' anerkjennes som subjekt, som en fri aktør og en kompetent samarbeidspartner» (s. 25), og at «Den relasjonskompetente fagpersonen streber etter å ta inn over seg det den andre er opptatt av. Hun har et ønske om å forstå og legger vekt på å være til stede og nærværende i situasjonen med hele seg... og prøver å forstå hvordan pasienten, brukeren eller eleven opplever det når hun utfører faglig begrunnede handlinger» (s. 27).

Når det gjelder intersubjektivitet, det vil si å ha felles fokus og være opptatt av det samme, skriver de bl.a. at: «For å dele den andres opplevelse må den profesjonelle først og fremst ha det samme oppmerksomhetsfokus som den andre. Uttrykker 'den andre' seg på en slik måte at den profesjonelle umiddelbart forstår? Og er den profesjonelle i tilstrekkelig grad åpen og undersøkende når det gjelder å finne ut hva hun er opptatt av?» (s. 100).

De poengterer også at profesjonelle ikke må handle ut fra egne behov. En forutsetning for begge deler er å kjenne seg selv: «... relasjonskompetanse handler... om å utvikle kjennskap til den ballasten den profesjonelle selv har med seg til møtet med hver enkelt bruker» (s. 26). De spør: «Hvordan virker egne verdier og normer inn på profesjonelle relasjoner?» (s. 26), og svarer bl.a. at «Til sammen vil alle mine samspillerfaringer utgjøre et bakteppe for fortolkning og forståelse både av mine egne og andres handlinger. Det er en profesjonell utfordring å kjenne en stadig større flik av dette bakteppet, forstå hvorfor vi legger det ene eller andre til grunn når vi går inn i ulike profesjonelle møter. Har den profesjonelle uavklarte eller udekkede behov, kan de komme foran og oppta plass i den aktuelle samhandlingen. Dette kan føre til opplevd krenkelse hos «den andre» (s. 26). De viser også til studenter i praksis som forteller om fagpersoner som «... tilsynelatende er mer opptatt av å formidle eget budskap enn å registrere hvordan brukeren tar imot eller reagerer på det som blir sagt... enkelte fagpersoner ser ut til å koble inn «autopiloten» i møtet med den hjelpsøkende» (s. 100).

Summen av de nevnte synspunktene er at profesjonell relasjonskompetanse er *generell*; det er «... ikke en separat kvalifikasjon, men gjennomsyrer alle handlingselementene i yrkesutøvelsen...» (s. 23). Det er også knyttet til «... måten du framstår på som person både i private og profesjonelle sammenhenger. Den du 'er', har innvirkning på hvordan du setter en sprøyte, måten du møter en ny klient eller tålmodigheten du utviser i samvær med barnet med autisme» (s. 31).

Bruk av kunnskaper og metoder

Aubert og Bakke (2008) er også inne på relasjonskompetanse når det gjelder bruk av metoder.

En viktig side ved dette er å bruke metoder slik at klienten mestrer situasjonen og ikke kommer til kort: «Er samhandlingen for eksempel med et utviklingshemmet barn, kan relasjonskompetanse dreie seg om hvorvidt fagpersonen bruker fagkunnskap og seg selv slik at barnet evner å samhandle uten stadig å støte på egne svakheter og begrensninger. Ved å være konkret i sin måte å snakke på, understøtte ord med visuelle tegn og så videre, blir følgene av barnets handikap minst mulig» (s. 25). De advarer også mot å se verden og handle for mye ut fra spesielle teoretiske ståsteder, ved å spørre: «Har vi tilstrekkelig innsikt i hvordan faglige paradigmer og teoretiske modeller preger oss?» (s. 26).

Er dette forenlig med bruk av atferdsanalytiske metoder?

Aubert og Bakke (2008) nevner mange gode egenskaper og væremåter som alle profesjonelle bør gå inn for. De generelle synspunktene i det første hovedavsnittet og det de skriver om intersubjektivitet tror jeg de fleste vil slutte seg til. I de neste avsnittene har de mer konkrete poenger som det er verdt å kommentere spesielt. Jeg tenker spesielt på å være bevisst på egne sterke og svake sider og egne normer og verdier, altså at moralen «Kjenn deg selv» er viktig. Jeg oppfatter at de mener at profesjonelle som har sterke og ubearbeidede behov for å prestere og for å påvirke klienten, og som lar dette prege arbeidet, har svak relasjonskompetanse. Dette slutter jeg meg til. Atferdsanalyse er en resultatorientert retning som rår over effektive metoder. En for sterk vektlegging av dette kan medføre en for stor iver etter å se problemer og å være for rask med løsninger, særlig når mottakeren ikke kan tale sin sak (Holden, 2007c). For atferdsanalytikere er det derfor ekstra viktig å være på vakt. Vi har derfor ikke vondt av å lese Aubert og Bakke (2008). At det er spesielt vanskelig for oss å unngå fallgruvene, og å opptre relasjonskompetent, tror jeg imidlertid ikke. Tvert om er det grunn til å tro at vi kan lære å kjenne oss selv, være følsomme for klientens eller elevens behov, opptre fordomsfritt og være åpne for mange sider ved en sak. Det er heller ingen dokumentasjon eller holdepunkter for at vi er svakere enn andre på dette.

Heller ikke når det gjelder bruk av kunnskaper og metoder ser jeg at Aubert og Bakke (2008) skriver noe som atferdsanalytikere ikke kan leve opp til. For eksempel å gi tilstrekkelig og riktig hjelp er sentralt i atferdsanalytisk opplæring, som i prinsippet om feilfri læring (Etzel & LeBlanc, 1979). Igjen har de imidlertid en viktig påminnelse om å anvende metoder reflektert og kritisk.

Relasjonell tilnærming til behandling og opplæring

I fortsettelsen skal jeg gjengi en del av Lorentzens (2003) synspunkter som grunnlag for en drøfting av forholdet mellom relasjonelt orientert behandling og opplæring, og atferdsanalyse.

Forståelse av hvorfor problematferd finner sted

Lorentzen (2003) gir flere eksempler på sine tolkninger av årsaker til problematferd. Han forteller bl.a. om Gry som tar ham med på kjøkkenet for at han skal hjelpe henne med å få kaffe. Det er imidlertid tomt. Mens han lager ny, begynner Gry å utagere. Personalet

mener at hun er frustrert. Lorentzen er enig i at Gry var fortvilet over at kaffe uteble, men mener at utageringen kom mer av at hun ble alene med sine følelser og opplevelser, enn av at kaffen lot vente på seg: «Hun trengte ikke bare noen til å ordne opp for seg, men også noen å fortelle noe til og dele hennes følelser med» (s. 12). Mer enn kaffe ønsket hun «... bekreftelse på sine reaksjoner og at jeg skulle være der og dele den med henne» (s. 12). At hun utagerte kom mer av at hun opplevde «å bli forlatt og ikke bli oppfattet som en som forteller noe om sine opplevelser, enn som frustrasjon over ikke å få det som hun ville... Kanskje ønsket hun også å vite hva *jeg* syntes om det som skjedde» (ss. 12–13). Han oppsummerer med at «Slik jeg så vår lille hendelse på kjøkkenet, uttrykte hun både et *sosialt* behov og et kaffebehov» (s. 13).

Lorentzens generelle betraktninger ut fra eksemplet er bl.a. at «Et avgjørende aspekt for oss i vår kommunikasjon med hverandre er opplevelsen av gjensidig personlig tilstedeværelse i det vi snakker om. Kommunikasjon handler om noe mer enn at vi forholder oss til det overflatiske «budskapet» i det den andre sier. Vi blir skuffet hvis den vi snakker med bare hører, men ikke lytter. Kommunikasjon foregår mellom mennesker som vil hverandre noe, og som inviterer hverandre inn i en verden av følelser, opplevelser og tanker» (s. 12). Videre skriver han at «Alle våre ytringer rommer en *emosjonalitet* som søker bekreftelse og svar hos noen» (ss. 12–13). Lorentzen forklarer også sin første, praktisk orienterte handlemåte; å lage kaffe, med uheldig vanetenkning: «I måten jeg møtte Gry på, fulgte jeg bare opp en tradisjon som hadde befestet seg: Hvordan skal vi *fortolke* hva det er Gry ønsker å *oppnå* med sin kommunikasjon? Hvilket *behov* uttrykker hun?» (s. 13). Han mener at «En slik tilnærming skaper ikke tilstedeværelse, men avstand. På denne måten anvendte vi alltid vårt eget språk for å skjønne Grys helt annerledes språk, uten å tenke over at våre ulike språk kanskje ikke uttrykte den samme forståelsen. Våre ulike språk gjenspeilet ulike måter å forstå hendelser i verden på» (s. 13). Det riktige var bl.a. å tenke på hvordan de kunne «... være tilstede sammen med henne og samtale om det hun opplever slik at vi fikk en opplevelse av å være opptatt av det samme» (s. 13), og ta hensyn til at «I møte med en språkløs person som Gry handler [det] ikke minst om å tørre å bruke egen kropp og egne følelser for å dele med henne og gjenspeile hennes uttrykksmåter» (s. 13).

Lorentzen har flere eksempler, som: «Når en mann med 'autistiske trekk' og store tidlige relasjonelle kontaktskader slo seg selv i ansiktet og bet seg i hånda fordi han ikke fikk den colaen... han ba om, gjorde han det kanskje ikke for å *true* personalet til å etterkomme hans ønsker, men fordi han reagerte ut ifra et emosjonelt utviklingsnivå hvor det å få nei som svar på et opplevd behov ble en svært faretruende avvisning» (s. 67). Nok et eksempel er en person med autisme som utagerte når han sto i kø for å få vaffel. Dette var «ikke for å oppnå en særlig fordel ved å komme først, men fordi det å måtte vente på noe han sterkt ønsket, ga opphav til mye uro og angst. Kanskje var han redd for at vaffelen ble borte fra ham? Kanskje skjønte han... ingenting av det sosiale fenomenet køståing?» (s. 68). I disse eksemplene er Lorentzens tolkninger av hvorfor utagering fant sted i tråd med hvorfor Gry utagerte.

Lorentzen mener at det generelt tas lite «... hensyn til beboernes reelle utviklings- og mestringsnivå og hva... de faktisk klarte å tåle av frustrasjon og truende kaos uten å gå i oppløsning. Slåingen og bitingen var ikke et forsøk på å ta kontrollen over personalet, men tvert om et uttrykk for at han ønsket at *personalet* skulle overta kontrollen og hjelpe *ham* med hans uhåndterbare affekter» (s. 70). I hele tatt er situasjonen noen ganger rett og slett for krevende for personen. I den forbindelse forteller Lorentzen om en kvinne som la beslag på mye oppmerksomhet under «kaffekos». Personalet mente at hun var ute etter

oppmærksomhet og opptrådte for krevende. Lorentzen mener at store sosiale sammenhenger ble vanskelige for henne og skapte sjalusi, og at hun fungerte «... best i en tett en-til-en-kontakt med personalet sitt» (s. 75). Han mener at hun utagerte fordi hun ikke fikk dette.

Lorentzen har også en forklaring på selvstimulering. Han ser det særlig som «... et uttrykk for fraværet av Den kreative andre, det vil si en annen som kan hekte seg på handlinger som allerede er til stede og tilføre dem et nytt innhold» (s. 86). Når det gjelder en mann som snurret beltet sitt store deler av tiden, lurer Lorentzen på «... om det fantes en *utviklingsvei* som startet der han allerede var, og som han kunne gå sammen med andre, mens han beholdt sin egenart og allikevel endret seg og lærte noe nytt» (s. 86). Jeg oppfatter at han mener at dette kan redusere selvstimulering.

Endelig er Lorentzen inne på forholdet mellom utviklingshemning og selvskading. Han ser «... ingen *direkte sammenheng* mellom (dyp) psykisk utviklingshemning og selvskading», men «betrakter selvskading som et *sekundært fenomen*, det vil si som en funksjon av en mangelfull eller problematisk tilpasning mellom den selvskadende personen om omverdensmiljøet, deriblant andre mennesker» (Lorentzen, 2003, s. 155).

Kritikk av behandling og opplæring

En tråd i Lorentzens kritikk av behandling er mangelen på å prøve å se hvordan folk har det og i stedet opptre ufølsomt og kontrollerende. I den forbindelse forteller han om en mann som premieres for å utføre oppgaver og delta i aktiviteter utenfor boligen. Mannen var imidlertid uinteressert i dette og var mer opptatt av savnet av familien, men personalet ville «... ikke 'gi ham oppmerksomhet' på alt snakket om at livet var bedre før han flyttet» (s. 34). Lorentzen mener at mannen burde få vise sin sorg og at det var galt å fokusere på oppgaver og aktiviteter. Som et lignende eksempel nevner han en regel om at beboere måtte være alene på rommet til sinnet ga seg (s. 35).

En grunn til slike feilgrep er ifølge Lorentzen at personalet «... fikk sin kunnskap *utenfra* og ikke *innenfra* handlingene det dreide seg om» (s. 35). Han mener at «Når vi på denne måten observerer et annet menneskes handlinger på avstand, ser vi ikke først og fremst dette menneskets handlinger, men... våre *egne observasjoner* av disse handlingene. Posisjonen på utsiden førte til et behov for prediksjon og kontroll (håndtering), men ikke nødvendigvis til et behov for *forståelse* av den utviklingshemmedes annerledeshet. Fra sidelinja fikk ikke personalet øye på hva det var i den konkrete og unike situasjonen som utløste reaksjonen og handlingen» (s. 35). I stedet ønsket de å opptre «... rasjonelt og metodisk korrekt ut ifra forhåndsbestemte måter å reagere på i 'slike' situasjoner» (s. 35). Lorentzen (2003) kaller personalets faglige tenkning og mål for en «tredje stemme» som «... blandet seg inn i det naturlige, umiddelbare samspillet og forpurret utfoldelsen av spontane og umiddelbare hendelsesforløp» (s. 36).

Lorentzen er også kritisk til å behandle problematferd ved hjelp av konsekvenser. Et eksempel er kvinnen som var «krevende» når det var kaffe (se foran). Personalet var opptatt av hvor mye de skulle svare henne og om de skulle vise henne bort fra situasjonen, i forsøk på å lære henne å bli mindre krevende. Lorentzen mener at dette var feilslått. I samme gate er Lorentzen kritisk til å gjøre goder avhengig av akseptabel oppførsel: «Dersom det... var noe en utviklingshemmet *likte*, kunne dette brukes på en målrettet måte for å få bort uønsket atferd» (s. 44, se også bl.a. s. 76). Lorentzen mener imidlertid at slike endringer i hva personen må gjøre for å oppnå bestemte goder ikke handler «... så mye om å *endre* personer og deres miljømessige og relasjonelle omstendigheter som å endre deres *læringshistorie*» (s. 45).

Han ser at det kan erstatte uheldige tilfældigheter, men det løser ikke utviklingshemmedes grunnleggende problemer – «Det ble fremdeles *dem og oss*» (s. 45).

Heller ikke opplæring er ofte av det gode. Lorentzen mener at mange hverdagssituasjoner blir «pedagogisert i hjel, det vil si... søkt utnyttet i opplærings- og treningsøyemed» (s. 36). Når en beboer ønsker eller ikke ønsker noe, benytter man sjansen til å lære personen å oppnå eller unngå det ved hjelp av mer «avansert» kommunikasjon, som å si fra eller vise tegn. Et eksempel er Kari (s. 37): Til tross for langvarig trening i å vise tegn for kjeks, brukte hun aldri tegnet spontant. Fikk hun mulighet, tok hun kjeks uten å gå vise tegnet. Ifølge Lorentzen medfører slik opplæring kunstig og lite spontan samhandling.

Et generelt problem er at «Den metodiske tilnærmingen betraktet etablering av *ferdigheter* som løsningen på problemene, men overså at ferdigheter uten forankring i en klar mellompersonlig sammenheng, gjensidig forståelse og indre *motivasjon* til å bruke dem ofte ikke ble annet enn tilpasning og lydighet» (s. 47). Han mener at personer med utviklingshemning godt kan lære ulike ferdigheter, men hva skjer når det ikke er forankret i egen motivasjon og naturlige situasjoner? Han skriver også at «De faglige metodene tilstrebet en *naturvitenskapelig* stringens, på bekostning av å arbeide ut fra en forståelse av den enkelte utviklingshemmedes egenart og sosiale utviklingshistorie» (s. 47). Dette gjelder særlig særtrening (s. 49). For å understreke sin kritikk mot opplæring skriver han at «Den utviklingshemmede var ikke en tom beholder som trengte påfyll av ferdigheter for å fungere bedre, men en person med en gitt forforståelse, egne erfaringer og syn på saker og ting. Resultatet av treningsperspektivet ble... stor grad av *styring* av utviklingshemmedes handlinger» (s. 49). Som kritikk av særtrening skriver han at «... ferdigheter og funksjoner ikke er noe fiks ferdig som finnes i verden... Vi setter alle vårt *personlige preg* på en ferdighet eller funksjon etter som vi erverver den» (ss. 49–50). Opplæring er generelt ingen vei til bedre livskvalitet. I den forbindelse siterer Lorentzen en spesialpedagog som sa at «Utviklingshemmede skal ikke gjennom opplæring for å oppnå bedre livskvalitet, men det er gjennom å oppleve god livskvalitet at de best kan nyttiggjøre seg opplæring» (s. 77).

I stedet for å oppnå ting ved hjelp av ferdigheter, mener Lorentzen at det ofte er bedre å legge til rette for at personen har lett tilgang til det som ønskes. Mannen som utagerte i vaffelkø (se foran) burde få slippe at det ble gjenstand for noen opplæring, selv om det kunne medføre at han «*aldri lærte å stå i kø*» (s. 71).

Andre årsaker til feilgrep

Lorentzen har flere synspunkter på hvorfor det ofte er forsøkt gale løsninger. Et stikkord er ensidighet: «I boligene hvor de... utviklingshemmede skulle leve sine liv, fantes forbausende ensartede oppfatninger blant fagpersoner og ansatte om innholdet i arbeidet, selv om den konkrete og praktiske forståelsen varierte veldig mye. Personalet ble «sosialisert» inn i en *faglig kultur og tenkemåte* som var gjengs for mye av fagmiljøet» (s. 40). Han mener at noen personalgrupper går så langt i å opptre likt at de prøver å unngå å vise emosjonelle uttrykk overfor personen (ss. 77–78). Dette er ikke nødvendigvis noe personalet selv ønsker – han mener å ha observert en «... diskrepans mellom hva de hadde lyst til å gjøre som *vanlige medmennesker* og hva de syntes de måtte gjøre som *fagpersoner og ansatte*» (s. 129).

For Lorentzen virker det også som man innenfor atferdsanalytiske miljøer driver behandling og opplæring i de fleste sammenhenger og sjelden lar livet gå sin naturlige gang. Det mangler «... forståelse av den *naturlige forsterkningsbetingelse* det er... å befinne seg i

ubesværlige, samstemte, hyggelige og berikende felles aktiviteter med andre, hvor man får tatt seg selv i bruk og får tilgang til andre personers merkompetanse i forhold til sin egen. Det normale og vanlige sosiale livet mennesker imellom utgjør gode nok forsterkningsbetingelser for utvikling og endring, fordi slike gjensidige samhandlinger er *selvspesifiserende* og rommer alt som trengs av motivasjoner og nye muligheter for handling» (s. 46).

Lorentzen kritiserer det han mener er en tendens til å problematisere atferd: «Ethvert lite eller stort problem ble umiddelbart satt inn i en tiltaksramme» (s. 129). På s. 127 beskriver han punktvis det han kaller en «modell for problemløsning». Denne innebærer kort vei fra en avvikende atferd til en løsning med et høyt normaliserende mål. Lorentzen forteller også om en mann som snurret beltet sitt store deler av dagen (bl.a. ss. 79–80). Bestillingen var å få atferden bort. Lorentzen oppfatter imidlertid atferden som en hobby og ser knapt problemet, og skriver mye om å godta og støtte mannen som *beltesnurrer*.

Egne eksempler på behandling og opplæring

Lorentzen har også mange eksempler på egne løsninger. Når det gjelder Gry som ikke fikk kaffe, mener Lorentzen at det var feil å hjelpe henne med kaffe umiddelbart, slik personalet også ville. Han har mer sans for det han gikk over til å gjøre, nemlig å «... bekrefte og ta del i hennes umiddelbare følelsesmessige reaksjoner på det inntrufne» (s. 12). Bl.a. imiterte han henne ved å slå i bordet slik hun hadde gjort, og si «... Gry ble lei seg og sint! Det var tomt for kaffe!» (s. 12). Etter å ha hjulpet henne med å roe seg, gikk han på nytt i gang med å lage kaffe.

Mannen som sørget over savnet av familien og som var uinteressert i oppgaver og aktivitet, hadde ifølge Lorentzen full rett til dette og burde støttes i sine reaksjoner. Utføring av oppgaver i boligen og deltakelse i samfunnet fikk vente. For mannen som ville at personalet skulle hjelpe seg med sine uhåndterbare affekter mente Lorentzen et personalet måtte «etablere et *omsorgsmiljø* for ham som innga ham trygghet og sikkerhet for at de ville hjelpe ham når situasjonen ble for vanskelig for ham» (s. 70).

Når det gjelder mannen som utagerte før han fikk vaffler, var Lorentzen inne på at han burde få vaffel umiddelbart, uansett atferd. Lorentzen mener likevel at fri tilgang til vaffel ikke trengte å være varig, og beskriver hvordan de lærte mannen køståing gradvis. Først måtte han bare vente noen sekunder. «Senere kunne dette intervallet mellom ønske og oppfyllelse gjøres enda lenger» (s. 71). Lorentzen presiserer at trening aldri måtte føre til at han ikke fikk vaffel: Ble mannen for utålmodig, gikk de ut av køen og tok vaffelen.

For kvinnen som krevde mye oppmerksomhet under kaffekos foreslo Lorentzen denne løsningen: «For å gjøre noe med dette styrket personalet en-til-en-kontakten med henne i disse situasjonene. Hun fikk alltid en med seg og fikk mye oppmerksomhet uten å måtte oppføre seg tullete for å få den. Hennes ledsager i samhandlingen fulgte nøye med på affektnivået hennes, og ble situasjonen for krevende og vanskelig, hegnet de om henne på måter som gjorde at hun roet seg. I verste fall tok hun og ledsageren en felles «time out» fra hele situasjonen, for så å vende tilbake litt senere» (s. 76). Lorentzen legger til at det var situasjonen og ikke kvinnen som var vanskelig.

Einars beltesnurring er tema flere steder i boken. Lorentzens løsning er i stor grad å slutte seg til aktiviteten, både ved å definere den som en hobby og ved bokstavelig talt å snurre belte sammen med ham.

Mye av boken er viet en svakfungerende kvinne som selvskadet. Lorentzen forteller hvordan de kom fram til en måte å dempe selvskading på: «Vi kunne ikke stå på *utsiden* av

hennes aktiviteter og hverdagslige liv og håpe på å bli klokere av å observere henne. Vi ønsket å forstå hvordan vi kunne avhjelpe selvskadingen hennes fra en posisjon *innenfor* samspill med henne» (s. 156). Dermed prøvde de å finne ut hva som interesserte henne. Dette var særlig å leke med ballonger. Lorentzen beskriver en lek med ballonger som varte i 50 minutter, uten at det forekom selvskading.

Lorentzen forteller om en mor som hjelper sitt lille barn med å få på plass en bit i et puslespill (s. 196). Hun ser hvordan barnet strever, og endrer brettets posisjon akkurat så mye at biten faller på plass, uten at barnet merker hjelpen. Barnet lyser opp over å lykkes. Lorentzens ønske er at «Tenk om vi alltid kunne gjøre det på den måten i forhold til funksjonshemmede barn og voksne!» (s. 196).

Det må legges til at Lorentzens løsninger ofte har et her og nå-preg. Hva som skjer på sikt får vi sjelden vite. Han kan dermed oppfattes som en «hit and runner», det vil si en som ikke alltid følger opp sine råd eller har kontakt med klienten over tid. I denne omgang er det imidlertid viktigere å få tak i tankegangen enn å drøfte dokumentasjon og effekt av behandlingen og opplæringen.

Andre synspunkter

Selv om det ikke har direkte med behandling å gjøre, er det interessant å se på noen av Lorentzens synspunkter når det gjelder psykologiske temaer som behaviorisme, å *ha* versus å *gjøre*, selvutvikling, språk, bevissthet, kommunikasjon, postmodernisme og objektivitet-subjektivitet. Ikke minst er det viktig for å se om de er forskjellige fra atferdsanalyse og behaviorisme, og om de er uforenlige.

Ifølge Lorentzen skyldes mange problemer behaviorisme. Et ankepunkt mot det han kaller den «mekaniske behaviorismen» er at «Vi kan ikke bare se på mennesker som en organisme som direkte responderer i forhold til sin posisjon i omgivelsene; mennesket er også et *kulturelt* vesen som forstår omgivelsene ut ifra den *sosiale* posisjonen det opptar i disse omgivelsene» (s. 45). Lorentzen mener at behaviorismen ikke har individuelle og kreative løsninger som imøtekommer dette. Han skriver også at «Jeg kan godt akseptere at jeg responderer på gitte stimuli, og at mine handlinger – til en viss grad – styres av deres konsekvenser. Men det er fremdeles *jeg* som aksepterer og opplever dette. Og *jeg* er en *person* som ikke kan forstås i slike kategorier, men tvert om på et sosialt og kulturelt nivå» (s. 46). Det er uklart hva han mener med «kategorier», men jeg oppfatter at han særlig sikter til å fokusere på hvilke konsekvenser atferd har og på å endre dem. (For ordens skyld gjør jeg oppmerksom på at ikke hele Skinner-sitatet på s. 45 finnes på den siden som Lorentzen oppgir. Sitatet er hentet fra flere steder og satt sammen.)

Lorentzen er også inne på forholdet mellom stimuli og responser: «I... samspillet mellom mennesker vil det alltid være... *mangfoldige* og *utallige* muligheter for forhold mellom stimuli og responser. I en metodisk tiltaksmodell er stimulus og respons i grunnen *uavhengige* av hverandre, men de står i et årsaks- og virkningsforhold til hverandre» (s. 119). Videre skriver han at «... stimuli og responser påvirker og danner hverandre, og de gir hverandre gjensidig mening. Mellom stimulus og respons finnes det stor grad av *åpenhet*» (s. 120). På samme side presiserer han at forholdet ikke er deterministisk.

Nok et synspunkt er at «Vi *besitter* ikke kognitive funksjoner, men vi lever et *kognitivt liv* sammen med andre i våre samhandling og felles aktiviteter. Etter hvert som vår sosiale praksis blir mer kompleks, blir våre kognitive ferdigheter utvidet» (s. 50). Han skriver også at «... i den grad det finnes et *selv*, er dette utviklet i og gjennom kommunikasjon. Det

finnes ikke et *jeg* forut for kommunikasjon. Selvet og jeget konstitueres i kommunikasjon» (s. 185). Ellers skriver han mye om det nære forholdet mellom språk og bevissthet (særlig s. 202–205), og hvordan begge deler blir til i sosiale sammenhenger.

Mange steder er Lorentzen inne på hva som skal til for at kommunikasjon skal fungere. Den må bygge på intersubjektivitet, som «... handler om hvordan individuelle personer gjennom samspill og felles aktiviteter opplever samhörighet og kontakt med hverandre... opplevelsen av å være på *bølgelengde* med hverandre» (s. 191).

Lorentzen ser ofte verdien av atferd som personalet oppfatter som avvikende og problematisk, og finner støtte i postmodernismen: «I nåtidens *postmoderne* verden synes vi, enten vi liker det eller ikke, å leve i en mangslungen, flerstemmig og pluralistisk virkelighet som unndrar seg entydige og ordnede kategoriseringer. Tiden for overgripende, helhetlige verdensbilder er over. Det er ikke lenger slik at vi alle handler og befinner oss på den samme arenaen enten vi er rike eller fattige, gamle eller unge, syke eller friske, etnisk norske eller «fjernkulturelle». Dette gamle *modernistiske* perspektivet gjelder ikke lenger. Modernismen etterstrebet utjamning av forskjeller og likhet, som var et perspektiv voksne utviklingshemmede ikke uten videre profiterte på» (s. 81).

Lorentzen har også observert noe han mener er et paradoks ved hvordan atferdsanalytisk behandling kan bli til: «Beboeren som ikke ville stå opp... var 'så vanskelig'! Hun som hylte mesteparten av vakta, var 'umulig å være sammen med'. Det *subjektive* fikk fritt spillerom. Men *tiltaket*, det vil si hva personalet konkret skulle foreta seg for å hjelpe beboeren, var alltid *objektivt*. Fasen før tiltaket besto ofte i datainnsamling, det vil si at man talte opp forekomsten av problematferden, uten å reflektere over at allerede utvelgelsen av data og fakta innebar å anlegge et *subjektivt* perspektiv på virkeligheten. Effekten av tiltakene ble gjerne satt opp i form av grafiske framstillinger..., og framsto følgelig som veldig *objektivt* og utvetydig. Igjen var det lite bevissthet om at slike grafiske bilder ikke var noe annet et personalets *subjektive stemmer* projisert over i en annen form» (s. 78).

Er dette forenlig med bruk av atferdsanalytiske metoder?

Nedenfor skal jeg kommentere Lorentzens etter samme disposisjon som framstillingen av hans synspunkter.

Forståelse av hvorfor problematferd finner sted

Et sentralt poeng hos Lorentzen er at andre forhold enn praktiske og materielle behov ofte utløser utagering. Minst like ofte er det fordi personen ikke møter forståelse for sine reaksjoner i vanskelige situasjoner og at nærpersoner lever seg inn i disse, selv om Lorentzen legger til «kanskje» flere steder. Jeg har særlig to ting å si til dette:

For det første er det dokumentert at uoppfylte praktiske og materielle behov og uoppfylte ønsker om oppmerksomhet og kontakt er viktige foranledninger for utagering (bl.a. Holden, 2003a, b). Det vil være søkt å mene at en omfattende atferdsanalytisk litteratur ikke viser dette. Dermed er det viktig å prøve å finne ut hva personen konkret er ute etter. Hvis personen reagerer negativt på ikke å bli *forstått*, skjer det dessuten i en situasjon der personen ikke får sitt ønske eller behov oppfylt. Manglende oppfyllelse av ønsker eller behov er altså utgangspunkt for at personen får behov for at andre forstår reaksjonen. Førstnevnte må dermed betraktes som den primære utløsende faktoren.

For det andre, hvis personen utagerer for å få «bekreftelse på sine reaksjoner» (s. 12)

og at noen deler dem, er også dette noe personen *ber om* ved sin atferd. Det er ikke noe prinsipielt skille mellom å ønske konkret og praktisk hjelp og å ønske den hjelpen som Lorentzen mener at personer som utagerer ofte ønsker. Begge deler er hjelp og i begge tilfeller må vi fortolke hva personen vil *oppnå* med sin kommunikasjon og hvilket behov personen uttrykker (s. 13). I begge tilfeller må vi også være forstående og innlevende for å skjønne hva personen vil og for å være «opptatt av det samme», i og med at personen uttrykker seg med et «helt annerledes språk». Det ene er ikke mer overflattisk enn det andre. Dette gjelder også eksemplet med slåing og biting som var «et uttrykk for at han ønsket at *personalet* skulle overta kontrollen og hjelpe *ham* med hans uhåndterbare affekter» (s. 70). Også dette er i prinsippet det samme som å prøve å vise et ønske om noe konkret og praktisk. Å ønske er å ønske.

Når personer reagerer sterkt på ikke å få noe, kan det også være fordi de ofte har opplevd å måtte vente lenge på å få det. Dette kan gjelde både Gry, han som ikke utagerte for å få Cola, men fordi han opplevde et nei som en «faretruende avvisning» (s. 67), og han som ikke primært utagerte for å få vaffel (s. 68), uten at jeg kan se at Lorentzen drøfter dette. En historie med dårlige opplevelser kan gjøre personen mer følsom. Når personer ikke lykkes, kan vi også observere fenomener som «ekstinksjonssprekk» og «ekstinksjonsskapt aggresjon» (Lerman, Iwata & Wallace, 1999), det vil si at personens forsøk på å lykkes øker i antall og intensitet. Reaksjonene som Lorentzen beskriver er forenlig med dette, selv om det trengs mer informasjon for å bekrefte det. Jeg er likevel enig med Lorentzen i at noen kan ha nytte av å få hjelp til å roe seg ned når de reagerer sterkt emosjonelt, uansett hvilken mangel eller hvilket ubehag de reagerer på. I atferdsanalysen vil slik hjelp gå under paraplyen «opphevende operasjoner», det vil si å redusere forhold som utløser problematferd. Dette kan være særlig viktig når vi ikke klarer å hjelpe personen med mer konkrete behov, enten fordi vi ikke klarer å identifisere det eller fordi situasjonen ikke kan endres. Vi må spille på mange strenger for å få dette til, slik Lorentzen er inne på. Manglende hjelp til å roe seg ned kan følgelig være en faktor som forverrer utagering. Alt i alt tror jeg at vi er nokså enige.

Når Lorentzen tar til orde for å ta hensyn til beboernes reelle «utviklings- og mestringsnivå», er jeg også enig, bl.a. når det gjelder kvinnen som utagerte når det var kaffe. Det er *alltid* uheldig å gi personer for store utfordringer. Innen atferdsanalyse er det sentralt nettopp å kartlegge personens fungering. En tiltaksplan for behandling av problematferd som jeg har skrevet begynner med at klienten på mange måter fungerer som et to-tre år gammelt barn og i utgangspunktet må behandles deretter. De fleste tiltakene er også forebyggende.

Når det gjelder selvstimulering, eller stereotyp atferd, har jeg vanskelig for å se dette som «et uttrykk for fraværet av «Den kreative andre» i den forstand at det er derfor det har oppstått og vedvarer. Stereotyp atferd skjer nok mer av andre grunner. Ikke minst produserer den automatisk forsterkning, eller lystopplevelser om vi vil (Grung, Holden & Eikeseth, 2009), som regel helt fra tidlig barndom. Det er også relativt vanlig at personer som viser stereotyp atferd har lite felles oppmerksomhet og liten interesse for sosial samhandling fra barnsben (Skorge Olaff, 2008). Stereotyp atferd er også vanskeligere å omdanne til mer normal og sosial atferd enn Lorentzen synes å mene, delvis avhengig av hvilken form den har. Det vil bl.a. være vanskelig å utvikle stereotyp selvskading til en bedre aktivitet, mens det kan være lettere med atferd som ligner mer på en normal aktivitet. Generelt regnes imidlertid stereotyp atferd som vanskelig å behandle, ikke minst fordi den per definisjon er svært persistent. Atferden har blitt forsterket uendelig mange ganger og har dermed et kraftig momentum. Lorentzen gir heller ingen troverdige eksempler, for ikke å si

dokumentasjon, på at hans tilnærming har noe for seg.

Til slutt er jeg enig med Lorentzen i synet på forholdet mellom utviklingshemning og selvskading. At det første ikke er direkte årsak til det siste er opplagt, siden et mindretall av personer med utviklingshemning selvskader (Holden & Gitlesen, 2006). Atferdsanalytikere har alltid ment at selvskading i hovedsak skyldes «problematiske tilpasning», i prinsippet slik Lorentzen skriver (bl.a. Holden, 2009, kapittel 2).

Kritikk av behandling og opplæring

Når det gjelder mannen som savnet familien, er jeg enig i at det kan oppfattes som taktløst å premiere ham for atferd som han på grunn av nedsatt stemning var lite interessert i å utføre. Dette er imidlertid ikke gitt. Hvis dette var en depresjon som «dro ut», kan det nettopp ha vært atferdsaktiviserende behandling han trengte (Kanter, Busch & Weeks, 2008). Det skal også mye til at savn er helt uforenlig med oppgaver og aktiviteter over lang tid. Om det var riktig av personalet å avvise hans snakking om savn er også vanskelig å ta stilling til ut fra Lorentzens opplysninger. Det kommer bl.a. an på hvordan han tok det opp, hvor mye og hvor lenge det hadde pågått og hvordan han hadde det.

At slike feilgrep skjer fordi «... personalet fikk sin kunnskap *utenfra* og ikke *innenfra* handlingene» (s. 35) er imidlertid tvilsomt. Uansett hvor mye vi prøver og hvilken tilnærming vi har, er det vanskelig å gjøre annet enn å se en handling utenfra. Våre sanserorganer og plasseringer er de samme på tvers av fagretninger. Jeg går ut fra at Lorentzen i praksis mener perspektivtaking. Etter min mening er det mulig også for atferdsanalytikere å ta andres perspektiv – dette er noe alle lærer i oppveksten, før høyere utdanning. Det samme gjelder å leve seg emosjonelt inn i og la seg berøre av det en ser. Funksjonelle analyser er et vidt begrep for å kartlegge årsaker til problematferd, alt fra opplagte og enkle til komplekse og vanskelig tilgjengelige årsaker (bl.a. Holden, 2008, 2009). Å vurdere for eksempel stemning og affekt er naturlig i en omfattende funksjonell analyse. Hvis personalet til mannen som savnet familien gjorde en slett funksjonell analyse, kan Lorentzen ha rett i at de sto på sidelinjen og ikke fikk «... øye på hva... som utløste reaksjonen og handlingen» (s. 35). Hva som «utløser reaksjoner og handlinger» er for øvrig noe av det man ser mest etter i funksjonelle analyser. Her bruker Lorentzen med andre ord et nokså atferdsanalytisk språk.

Lorentzens advarsel om at ønsket om å kontrollere atferd kan bli større enn ønsket om å forstå atferd er det grunn til å ta på alvor. Som da jeg kommenterte Aubert og Bakke (2008) foran, ser jeg imidlertid ingenting ved atferdsanalysen som gjør det umulig å unngå dette. Også når det gjelder den «tredje stemmen» som kan forstyrre samhandling, synes jeg at Lorentzen har et poeng. Det er nemlig alltid en fare for å være for snar til å anvende begreper, forklare atferd og foreslå tiltak innenfor relativt fastlagte skjemaer. Mindre sofistikerte atferdsanalytikere som for eksempel «ser» forsterkning i det meste og er raske med løsninger, kan irritere atferdsanalytikere som vil ha bedre dekning for sine vurderinger. Å møte verden uten å være preget av sine forutsetninger er imidlertid umulig. Også Lorentzen ser verden gjennom sine «briller».

Jeg er også enig med Lorentzen i at den konsekvensorienterte behandlingen av kvinnen som forstyrret når det var kaffe kan virke primitiv. Jeg er imidlertid uenig i hans generelle kritikk av bruk av forsterkere i behandling av problematferd. Lorentzen kan umulig ha sett mye av hærskaren av for eksempel atferdsavtaler (Holden, 2008; Holden & Finstad, i trykk) som har skapt en «*vi*-opplevelse» hos klient og tjenesteytere. Mange har gått fra «bitre fiender» til gode samarbeidspartnere i løpet av slike tiltak. Endres personens læringshistorie, endres uunngåelig også personens «miljømessige og relasjonelle omstendigheter» (s. 45). En atferdsavtale som ikke oppnår dette er lite verdt. Som alltid er det selvfølgelig også eksempler

på klossete bruk.

Lorentzen kritiserer også overdrevet «pedagogisering», som at personer må lære tegn som de må bruke for å få ting, uten at de er interessert i slik kommunikasjon. I den grad personen klarer å få tak i tingene selv, er jeg langt på vei enig. Jeg har sett opplæring, gitt i beste mening, som neppe kunne komme til å berike personen. Det kan være noe annet for personer som trenger hjelp og som må lære å vise hva de vil, eller som kan lære mer avansert kommunikasjon og innsatsen står i forhold til resultatet. Jeg er også enig med Lorentzen i at alle som lærer noe lærer det på sin måte. Dette samsvarer med hvordan det som innenfor atferdsanalyse kalles kontingensforming av atferd foregår (bl.a. Holden, 2003c). En annen sak er at det kan være vanskelig for svakfungerende å sette sitt *flytende*, preg på handlinger. Jeg tror også at Lorentzen har noe rett i at atferdsanalytikere delvis har forstått personer med utviklingshemning som «halvtomme beholdere» som må fylles med ferdigheter for å «bli kvitt» utviklingshemningen.

Selv om Lorentzen har mye rett, er nok hans syn på opplæring noe negativt. At ferdigheter kan øke livskvalitet er det liten tvil om, nokså i motsetning til hva den siterte spesialpedagogen mener. Selv svakfungerende personer kan blomstre når de lærer å oppnå og unngå ting og hendelser. Noe så enkelt som funksjonell kommunikasjonstrening er et eksempel (Durand, 1990). Det kan neppe være galt å lære personer med utviklingshemning for eksempel å si fra om noe, som et alternativ til å selvskaide eller angripe. Et krav kan imidlertid være at opplæring skjer mest mulig naturlig og lystbetont. På den annen side har Lorentzen rett i at det kan være lurt å la personen få ha tilgang til ting i utgangspunktet. Dette kommer bl.a. an på hvordan personen reagerer på å være uten og hvor lett det er for personen å si hva han eller hun vil og å lære dette. Dette er mye drøftet i atferdsanalytisk litteratur (se bl.a. Holden, 2009).

Andre årsaker til feilgrep

Lorentzen beskriver også ensidigheten som kan prege bomiljøer, og at den kan føre til at personalet ikke engang skal vise beboeren emosjonelle uttrykk (ss. 77–78). Igjen er jeg nokså enig. Jeg tror også at dette var vanligst i atferdsanalysens pionertid på 1970- og 80-tallet, og at det knapt skjer i dag. Selv problematiserer jeg ofte personalets tro på at «alt må gjøres likt» og pleier å si at vi må opptre så likt vi må og så individuelt vi kan. Ikke minst med tanke på generalisering er det som kjent en fordel å opptre variert. Vi skal imidlertid være åpne for at personer med utfordrende atferd kan ha problemer med store variasjoner og ønske maksimal forutsigbarhet. Når det gjelder modellen for problemløsning (s. 127), er jeg uenig i at den bare er problematisk. Litt omskrevet minner den litt om hvordan det faktisk er vanlig å gå fram innenfor atferdsanalyse. Poenget er å bruke den når det trengs og ikke ved ethvert «avvik». Punktet om å knytte atferd til en diagnosekategori er for øvrig lite beskrivende for atferdsanalytisk praksis.

Lorentzen mener at atferdsanalytikere har problemer med å la livet gå sin gang og å stole på naturlige forsterkningsbetingelser. I den grad planer og systematikk overdrives er jeg enig. At «... det normale og vanlige sosiale livet» (s. 46) er tilstrekkelig for all endring tror jeg likevel ikke.

Lorentzen har imidlertid en del rett når han kritiserer tendensen som noen kan ha til å problematisere det meste av atferd som ikke er «A4». Det er imidlertid ingenting ved atferdsanalyse som sier at en skal ha lav terskel for å gripe inn. Behandling og opplæring skal forsøkes når det er etterspurt av klienten eller dens representanter (bl.a. Eikeseth, Lovaas

& Holden, 2006). Alt annet er å utøve en myndighet en ikke har. Ønsker om radikale og til dels unødvendige atferdsendringer kommer etter mitt syn oftest fra miljøpersonale og til og med fra foreldre. Selv sier jeg ofte nei til å forsøke å «fjerne» atferd som noen ikke liker. Etter mitt syn bør personen få drive mye med selvstimulering, særlig når det er vanskelig å få ham eller henne interessert i annet. Et gammelt atferdsanalytisk slagord er dessuten «Ikke ta bort noe uten å gi et alternativ». Dette gjelder også selvstimulering.

Lorentzens egne eksempler på behandling og opplæring

Lorentzen velger å roe Gry ned før han hjelper henne med kaffe. Jeg er enig i at trøst, støtte og deling av opplevelse kan være lurt, men mest når personen er redd og kilden til redselen vedvarer, som i fobibehandling. Det samme gjelder når personen veldig sterkt ønsker noe som det er umulig å ordne umiddelbart. Når personen ønsker noe og det kan ordnes raskt, er jeg mer skeptisk til at Lorentzens løsning generelt er best. Jo færre ganger personen trenger å erfare at det «ordner seg» raskt, jo bedre mener jeg at en praktisk løsning er. Å trøste en person som ønsker praktisk hjelp er minst like feil som å hjelpe en person som ønsker trøst. Mange vil reagere direkte negativt på at andre prøver å «forstå» dem i stedet for å gi praktisk hjelp. I verste fall fører det til problematferd. Alt i alt har jeg liten tro på at trøst og deling av opplevelser bør være hovedstrategi når man vet at utagering har sammenheng med konkrete, praktiske behov.

Lorentzen tar til orde for å støtte mannen som savner familien, og vil legge bort mål om aktivitet og deltakelse. Jeg ser imidlertid ikke at han drøfter hvor lenge mannen kan ha godt av å leve passivt. Ellers viser jeg til forrige kommentar om samme mann.

Når det gjelder mannen som utagerte før han fikk vaffel, mener Lorentzen først at han kanskje ikke trenger å lære å stå i kø. Senere beskriver han at de gjennomførte en gradvis trening, der utfordringene begynte i det små og økte gradvis. I praksis utførte Lorentzen en metode som innenfor atferdsanalyse kalles fading, eller gradvis tilvenning (Holden, 1995). At treningen ikke måtte føre til at han ikke fikk vaffel er i tråd med slik man vanligvis gjør det innenfor atferdsanalytisk behandling. Alt i alt synes jeg Lorentzen beskriver en god løsning.

Lorentzens løsning for kvinnen som utagerte under kaffen har jeg også sans for. I det store og hele beskriver han en metode som innenfor atferdsanalyse kalles non-kontingent forsterkning (NCR) (Holden, 2005). Poenget med NCR er å gjøre det unødvendig å vise problematferd for å få oppfylt ønsker. Også løsningen med å forlate situasjonen for å roe seg ned er vanlig innenfor atferdsanalyse, enten i følge med noen eller ved at klienten lærer å gjøre det på egenhånd. En reduserer ubehaget for personen og tar bort motivasjonen for å vise problematferd.

Ut fra det jeg skrev foran er jeg skeptisk til hva som skal komme ut av at Lorentzen slutter seg til Einars beltesnurring. Jeg ser heller ikke at han beskriver noen progresjon, selv om målet er sympatisk. Hvor stor del av dagen skal en snurre sammen ham, hvor lenge skal det pågå og hvilke endringer hos Einar skal man se etter? Jeg kjenner mange som selvstimulerer, men jeg kommer knapt på noen som ville hatt nytte av et slikt tiltak. I tillegg er dokumentasjon av effekt fraværende. Lorentzen skriver også selv at det var vanskelig å få mannen med på noe annet. Det sier noe om hvor vanskelig det vil være for en «kreativ annen» å utvikle atferden i særlig grad. Å akseptere mannen som beltesnurrer og la ham holde på med dette mye av tiden, kan jeg imidlertid ha sans for.

Når det gjelder ballongleken med kvinnen som selvskadet, er dette veldig forenlig med

atferdsanalytiske løsninger i form av NCR og særlig «beriket miljø» (Grung et al., 2009; Horner, 1980). Det siste betyr at ting og aktiviteter som personen liker å holde på med er tilgjengelige kontinuerlig. I tillegg er det som Lorentzen gjorde for å komme fram til at ballonger var «tingen» et stykke på vei det samme som når vi utfører preferanse-, interesse- eller forsterkerkartlegging innenfor atferdsanalyse (Bech & Ottersen, 2006).

Til slutt liker jeg Lorentzens beskrivelse av barnet som fikk hjelp av moren. Måten moren hjalp på er et godt eksempel på hvordan en bør gi hjelp ut fra atferdsanalytiske prinsipper, ved hjelp av forsiktede og naturlige prompts. Jeg har utallige eksempler på at barn har reagert slik Lorentzen har observert når de får passe hjelp.

Andre synspunkter

Lorentzen har altså flere steder direkte kritikk av atferdsanalyse og behaviorisme, og egne synspunkter som kontrast. Andre steder kommer han med generelle synspunkter, uten å kritisere atferdsanalyse og behaviorisme. Jeg kommenterer imidlertid også dette ut fra et atferdsanalytisk ståsted.

Det er mye å si om Lorentzens forståelse av behaviorisme. Han godtar at atferd påvirkes av konsekvenser, men ikke særlig mer. Det spør likevel om ikke det han savner ved den behaviorismen som atferdsanalyse bygger på faktisk er egenskaper ved den samme behaviorismen. Ifølge denne er mennesker i høyeste grad kulturelle vesener som ut fra sin bakgrunn handler og reagerer på det som skjer, i likhet med hva Lorentzen mener. Som jeg påpekte foran, er det uklart hva han mener med at han som person «ikke kan forstås i slike kategorier». Slik jeg ser det, snakker han altså om atferdsanalytiske prinsipper. Til dette er å si at atferdsanalytiske prinsipper er så omfattende og generelle, eller generiske, og effekten av dem så individuelle, at all atferd kan sies å omfattes av dem. Lorentzen kan imidlertid ha rett i at atferdsanalytiske begreper, som andre begreper, kan medføre en fare for å presse observasjoner inn i bestemte skjemaer. Et eksempel på en slik prokrustisk tilnærming er å trekke enkle og forhastede slutninger om hva problematferd skyldes, som at «personen er bare ute etter oppmerksomhet».

Når det gjelder det Lorentzen skriver om forholdet mellom stimuli og responser, forundrer det meg at han overhodet bruker slike begreper, bl.a. ut fra det han skriver om behaviorisme. Hans beskrivelse av forholdet mellom stimuli og responser er også som hentet ut av en atferdsanalytisk tekst. At forholdet mellom dem er åpent, at de defineres og fungerer gjensidig avhengig av hverandre og at effekter av stimuli ikke er deterministiske, men grunnleggende probabilistiske, er helt sentralt i atferdsanalysen (bl.a. Hayes, Barnes-Holmes & Roche, 2001; Scharff, 1982; Skinner, 1938, ss. 33–43).

Lorentzen har interessante betraktninger om å besitte kognitive funksjoner versus å leve kognitive liv. Også dette samsvarer mye med atferdsanalyse, der en er skeptisk til å si at vi *har* noe som helst når det gjelder atferd, som intelligens og personlighet, siden alt er avledet av noe vi *gjør*. (Å si at vi *har* kognitive funksjoner er imidlertid relativt uskyldig, i og med at det medfører liten fare for reifikasjoner som i neste omgang blir forklaringer på det en observerer.) Det er også så atferdsanalytisk som det kan bli når Lorentzen skriver at «...følelser er ikke bare noe man *har*, men like mye noe man *gjør*» (s. 14). Den lille forskjellen er at atferdsanalysen går enda lengre å betrakte det som *atferd*. Det er også i tråd med atferdsanalyse når Lorentzen mener at våre kognitive *ferdigheter* utvides etter hvert som vår sosiale praksis blir mer kompleks – det er også vanskelig å være uenig i noe så generelt. At selvet utvikles i og gjennom kommunikasjon er også et atferdsanalytisk synspunkt.

Det er sentralt hos Skinner (bl.a. 1953, ss. 283–294) og innenfor relasjonell rammeteori og ACT (bl.a. Hayes et al., 2001). Det Lorentzen skriver om forholdet mellom bevissthet og språk, og at det første i praksis er det siste, samsvarer også med atferdsanalyse (bl.a. Barnes-Holmes, Hayes & Dymond, 2001; Skinner, 1974/1976, ss. 241–243). Lorentzen viser mye til Vygotsky og Wittgenstein når han skal underbygge sine poenger. Særlig sistnevnte refereres mye av atferdsanalytikere som eksempel på personer som har synspunkter som i stor grad samsvarer med atferdsanalyse (bl.a. Day, 1969). I hele tatt er det tvilsomt om Lorentzen vet hva atferdsanalyse og behaviorisme står for, utover hans eksempler på vulgær praksis. Ellers skriver Lorentzen etter mitt syn mye fornuftig om forutsetninger for at kommunikasjon skal fungere og for at en skal oppleve å være på bølgelengde. Igjen er det imidlertid vanskelig å være uenig. Også hans betraktninger om at selvskading ikke er en direkte følge av utviklingshemning, men at det skyldes problemer med tilpasning, er helt i tråd med atferdsanalyse (bl.a. Holden, 2009, kapittel 2 og 3.).

Selv om jeg er enig med Lorentzen i at det må være toleranse for en del «avvikende» atferd, synes jeg at det er unødvendig å begrunne det med postmodernisme. For øvrig er atferdsanalyse svært forenlig med synspunkter innenfor såkalt sosial konstruksjonisme, som er sentralt innenfor postmodernisme (Roche & Barnes-Holmes, 2003). Lorentzen kan imidlertid ha rett i at stor vekt på normalisering har bidratt til en overdreven iver etter å korrigere unormal atferd, også for personer med sterk utviklingshemning. Adressen til atferdsanalytikere er langt på vei riktig, i alle fall når vi ser det litt historisk (Holden, 2002, 2004).

Endelig synes jeg at Lorentzen bommer litt når han påpeker det paradoksale i at det subjektive får et objektivt skinn. Noen «enkle sjeler» kan riktig nok mene at et bestemt atferdsanalytisk tiltak er det eneste mulige i en situasjon. Alle med et minimum av atferdsanalytisk bakgrunn vet imidlertid at en *velger* hva en skal observere, hva en skal prøve å gjøre noe med og hvordan. De fleste vet også at de data en innhenter bare gjelder en liten, men forhåpentligvis viktig, del av en kompleks virkelighet. Ikke minst Skinner var veldig oppmerksom på at en innen vitenskap gjør subjektive valg fra en begynner å definere et problem til en tolker resultater (Skinner, 1956/1972).

Andre relasjonelle synspunkter på behandling

Jeg skal også gjengi noen eksempler på tenkning rundt behandling hos Aubert og Bakke (2008). Det første er et nokså generelt synspunkt på behandling av personer med autisme: «Den tilsynelatende manglende interessen for mellommenneskelig samspill [hos personer med autisme] kan... være en måte å beskytte seg på. Relasjonelt arbeid vil i tråd med dette... handle om å 'knekke' den enkeltes individuelle 'kode', finne ut hvordan tilrettelegge samhandlingssituasjoner i overensstemmelse med den andres forutsetninger og behov» (s. 70). De forteller også om en student som skulle prøve ut måter å samhandle med et barn med autisme på, der «Videooptak som ble gjort, viser hvordan imitasjon av barnets gniing av hånda mot ei ru plastmatte, var innfallsvinkel til kontakt» (s. 100). De har også en sekvens om affektiv inntoning, som dreier seg om handlings- og følelsesmessig synkronisert samhandling. De skriver at foreldre til barn med autisme ikke klarte å «dele barnets opplevelser, utveksle perspektiv eller bidra til å skape mening» (s. 70). Dette mener Aubert og Bakke å ha en løsning på: «Erfaringer viste imidlertid tydelig at barn blir mer oppmerksom på og i større grad nyttiggjør seg innspillene som foreldrene kommer med når de voksne får hjelp til å se hva barna fokuserer på og kan tone seg inn på de opplevelsene som barna har. Affektiv

inntoning ble en nøkkel for å nå inn til disse barna 'i glasskulen' og komme i gang med mer meningsfylt samhandling» (s. 67).

Det er imidlertid knapt konkrete beskrivelser av hva løsningene gikk ut på, langt på vei til forskjell fra Lorentzen. Hvordan knekker vi den enkeltes kode? Hvordan foregikk gniing med hånden mot ei ru plastmatte og hvordan var det innfallsvinkel til kontakt? Hvordan foregikk foreldrenes inntoning til barnas opplevelser og hva førte det konkret til? Det er heller ingen konkrete beskrivelser av resultater. Jeg lar det være eksempler på at også relasjonelt orienterte personer må beskrive hva de gjør og hva det fører til, før det kan vurderes. Ellers kan tilnærmingen kritiseres for å være uklar, utilgjengelig og udokumenterbar. Som foran er poenget imidlertid å få fram viktige sider ved tilnærmingen.

Relasjonelle ideer vekker interesser innenfor utdanning og bomiljøer

Relasjonell tenkning à la Lorentzen preger noen høgscoleutdanninger og bomiljøer. Synspunkter som råder på slike steder viser hvordan de nevnte ideene kan slå rot noen steder. Som et eksempel har Tidsskriftet *Fontene* en reportasje fra et bomiljø for mennesker med utviklingshemning i Bergen (Liane, 2009). I ingressen står det at «I Bergen skaper ansatte og studenter de gode øyeblikkene som gir rom for læring, og for et liv med mindre selvskading og aggresjon» (s. 8). Det oppsummeres at «Denne måten å tilnærme seg beboerne på har mange navn: samspilltenkning, relasjonell tilnærming og det dialogiske samspill. I bunnen ligger en filosofisk tenkning om at gode relasjoner bygges gjennom tillit og trygghet over tid. Og en forståelse av at selvbestemmelse ikke er noe personalet kan gi brukeren, men noe som er gitt i utgangspunktet» (s. 8). Liane (2009) skriver også at «Driften av bofellesskap for psykisk utviklingshemmede er preget av systemer og prosedyrer» (s. 8).

Jeg gjengir også noen synspunkter i reportasjen fra ansatte i boligen og fra studenter og en lærer ved en vernepleierutdanning. En student «... ble overrasket over hvordan man så på samværet med psykisk utviklingshemmede som et middel til et mål» (s. 8). Hun sikter til opplæring som kan foregå innenfor bolig tjenester, og fortsetter med at «Noe av samværet må selvfølgelig være trening, men vi må være bevisste på når vi gjør det» (s. 8). Hun sier også at hun «utfordret den tradisjonelle tenkemåten da hun begynte å leke med en lagertralle sammen med en beboer i en situasjon hvor lek ikke var på programmet» (s. 8). En høgscolelektor mener at «...for sterk oppmerksomhet på ferdighetstrening kan virke krenkende. Vi må skape situasjoner som bygger dem opp...» (s. 11).

I forbindelse med kritikk av planer uttaler en vernepleier at «... de er mer laget ut fra de ansattes behov, enn... ut fra beboernes behov» (s. 9). En annen vernepleier mener at «Først og fremst skal livene leves. Det betyr ikke at det i enkelte tilfeller ikke er behov for behandling eller opplæring, men det er ikke utgangspunktet» (s. 10). Han som mente at systemer var mest for personalet sier også at «Beboerne viser av og til en atferd som stiller store krav til sikkerheten. Tradisjonelt har vernepleieren en instrumentell tilnærming til disse beboerne... Problemet er at denne tilnærmingen kan føre til mer uønsket atferd, og at det får all oppmerksomheten» (s. 10). Han mener imidlertid at en «Relasjonell tilnærming kan være vanskelig å formidle eller dokumentere, fordi det vitenskapelige fagspråket ikke strekker til» (s. 10). Han forteller også at «Bruk av tvang har gått ned, selv om det vanskelig kan tallfestes» (s. 10).

Samme person sier at tilnærmingen «... har ført til endringsprosesser i det små. Fra å ha sett på brukerne som et objekt, har de blitt subjekt. Mennesker som har verdi i seg

selv» (s. 10). En student beskriver tilnærmingen som en *varhet*: «Det har forandret hele min måte å tenke på. Det går ikke an å sette ord på det. Og noen dager er det vanskelig for noen dager må du gjøre valg for andre. Men jeg har blitt bedre til å lytte til dagsform, mer lydhør» (s. 10). Han som mente at livene først og fremst skulle leves forteller også om en beboer som ble sint da figurer som han lekte med ble låst inn om kvelden. Han sier at «Jeg håper vi ikke ville gjort noe slikt i dag. Jeg tror vi har trent blikkene våre slik at vi ser tankene bak handlingene. Og da er det lov å være sint, hvis det hjelper deg med å komme gjennom en vanskelig situasjon» (s. 11).

Noen kommentarer fra et atferdsanalytisk ståsted

De fleste er enige i at «gode relasjoner bygges gjennom tillit og trygghet over tid» og at også personer med utviklingshemning i utgangspunktet har selvbestemmelse. Det siste står det også om i Kapittel 4A i lov om sosiale tjenester (Sosial- og helsedirektoratet, 2004). Jeg forstår det slik at man mener at det bør foregå noe opplæring, men moderat og etter behov. Det er jeg enig i.

Det er imidlertid uklart for meg hva som menes med den «tradisjonelle tenkemåten». Jeg ser heller ikke hva man nødvendigvis utfordrer ved spontant å leke med en person, hvis det ikke går utover noe veldig viktig. Når jeg besøker klienter, tøyser og tuller jeg ofte med han eller hun og med andre personer med utviklingshemning som jeg treffer. Én finner alltid en banan som han «skyter» meg med. Jeg faller død om. Vi holder på med det en god stund, til hans begeistring. Det tok en stund før jeg spurte personalet om de hadde noe imot at vi lekte slik. Det hadde de ikke, innen visse grenser. Også jeg mener at planer skal lages med måte og ikke for planenens eller personalets skyld, og at behandling og opplæring skal skje når det er gode grunner for det.

Når det gjelder atferd som stiller krav til sikkerhet, er det ikke opplagt hva som menes med en tradisjonell, instrumentell tilnærming. Det er mulig at det er inngripende og konsekvensbaserte metoder. I så fall er jeg enig i at mykere og det jeg kaller passive metoder bør vurderes (Holden, 2009). Jeg er også enig i at inngripende metoder, hvis det er det som menes, kan gjøre vondt verre – det kan alle tilnærminger gjøre. Ellers er det skuffende at de ikke klarer å beskrive hva en relasjonelt basert behandling av problematferd går ut på, eller å dokumentere effekten. De skylder på at det vitenskapelige språket ikke strekker til. Men det må vel være deres eget språk, det relasjonelle, som ikke strekker til? Evaluering av effekter av det man gjør bør ellers være uavhengig av fagretning; alle kan telle for eksempel slag eller dunk. Hvis de ikke engang har oversikt over hvor mye tvang de bruker, er det faktisk alvorlig ut fra et kapittel 4A-synspunkt. Hvilke endringsprosesser i det små de har fått til er også uklart.

Det er sympatisk, om enn nokså generelt, å se på brukere som subjekter og objekter og at mennesker har verdi i seg selv. Varhet er prisverdig, som når de prøver å lese indre tilstander og dagsform. Det er imidlertid også vanskelig å gjøre komplekse funksjonelle analyser (Holden, 2009) uten å ha sansene åpne. Å se tanker bak handlinger er vanskelig i bokstavelig forstand, men funksjonelle analyser er nyttige også i så måte.

Konklusjoner

Som atferdsanalytiker er jeg enig i mange synspunkter som relasjonelt orienterte personer kommer med, både når det gjelder generell yrkesutøvelse og behandling og opplæring. Særlig synes jeg at en del hos Lorentzen er verdt å lytte til. Ikke minst har han mange gode oppgjør

med sjablongmessige forklaringer og løsninger. Verdien av Lorentzens kritikk forutsetter selvfølgelig at hans observasjoner er korrekt gjengitt. Det har jeg ikke spesiell grunn til å tvile på, selv om han er subjektiv.

Det skader heller ikke at han skriver humoristisk, som når han sammenligner å nekte en person Cola med Thatchers parole om ikke å forhandle med terrorister (s. 67) og stereotypt miljøarbeid med en Elvis «look-alike»-konkurranse (s. 77). Det siste er kanskje litt sarkastisk. I tillegg har jeg sjelden sett en tekst med så mye kursiv. Det er ingen tvil om at han *vil* noe med det han skriver. Det framgår også av min gjennomgang at jeg er uenig i noe av det han skriver. Noen forklaringer og løsninger er tvilsomme, og kan bli i overkant fantasirike.

Ellers skulle jeg ønske at jeg kunne gi en mer detaljert framstilling av Lorentzen. Dette er umulig innenfor en artikkelramme. Jeg tviler også på om det ville ha gitt et annet inntrykk. Jeg ser imidlertid ikke bort fra at det hadde «avdekket» flere likheter mellom Lorentzens og atferdsanalysens synspunkter, ikke minst når det gjelder synet på språk og kommunikasjon (men se også Lorentzen, 2006).

Lorentzen kritiserer atferdsanalyse, men ikke systematisk. Det gir han seg heller ikke ut for. Framgangsmåten medfører imidlertid at han kan oppfattes som en «hit and runner» også på dette området. Etter min mening bruker han også en stråmannsstrategi: Ekseplene er selektive, entydig negative og dermed ikke representative. Det er heller ingen referanser til hva atferdsanalytisk litteratur sier om mulige løsninger i lignende situasjoner. Han viser heller ikke at han har satt seg inn i atferdsanalyse, utover eksemplene på atferdsanalytisk praksis. For øvrig er det ingen seriøs kritikk at det finnes dårlig atferdsanalytisk behandling. Alt kan utføres dårlig. Også Lorentzens oppfatning av *behaviorisme* synes i stor grad å være utledet fra eksempler på praksis. Dette er et tynt og galt grunnlag. Generelt er hans løsninger ikke så fjerne fra atferdsanalysen og hans synspunkter ikke så fjerne fra behaviorismen som han tror. Han velger imidlertid å søke motsetninger og ikke likheter.

Skal jeg være litt frekk, vil jeg ønske at relasjonsorienterte personer anvender et relasjonelt perspektiv på sine motstandere, i dette tilfellet atferdsanalytikere. Er det ikke et minstekrav å sette seg inn i det andre står for? Lorentzen virker noen ganger skråsikker og på grensen til arrogant. Er dette i den ånd han forfekter? Jeg spør også om Aubert og Bakke (2008) viser relasjonskompetanse når de gjennomgående bruker hun/henne og aldri han/ham når de skriver generelt. Skal en ikke ha relasjoner til gutter og menn?

Hadde Lorentzen og andre satt seg inn i atferdsanalyse, hadde de sett at det ikke er en fastlagt metode. Den kan utformes på utallige måter, etter problem, mål og hvordan man vil gå fram (Holden, 2002, 2004, 2007). Behandling og opplæring skal utformes ut fra hva klient og representanter ønsker, og etter lovverk. Vi har fått kapittel 4A (Sosial- og helsedirektoratet, 2004) og mer vekt på selvbestemmelse og mindre på paternalisme. «Sosial validitet» betyr at tiltakene blir godt likt av de som utfører og mottar dem og av sistnevntes representanter (Wolf, 1978). Atferdsanalyse er i utvikling og byr på mer i dag enn for noen år siden. Ikke minst har det skjedd mye når det gjelder muligheten for å behandle ved å redusere eller fjerne motivasjonen for å vise problematferd. I tillegg har atferdsanalytisk samtalebehandling, eller psykoterapi, kommet sterkt. I så måte er ACT lovende og spennende (Holden, 2007a, b).

I tillegg til at Lorentzen og atferdsanalysen overlapper på viktige områder, vil jeg gå så langt som å kalle det mer for utfyllende enn for motstridende perspektiver. Jeg vil begrunne dette på flere måter:

1. En trenger ikke å ha en eksplisitt, teoretisk relasjonell orientering for å ha relas-

jonelle ferdigheter. Alle er opptatt av relasjoner, selv om noen atferdsanalytikere kan ha stolt for mye på at selve metodene er alt. All behandling som er av sosial natur er per definisjon også relasjonell. Atferdsanalytisk behandling og opplæring kan ha positive relasjonelle virkninger utover effekt på selve målatferden. Det er mange eksempler på gode relasjoner mellom atferdsanalytikere og deres klienter. Atferdsanalytikere er like glade som andre når dette oppstår.

2. Når det kommer til stykket, bruker Lorentzen i praksis atferdsanalytiske metoder som fading og NCR (se foran). Han bruker også atferdsanalytiske uttrykk som «utløse reaksjoner og handlinger» (s. 35), «intervensjon» (s. 155), tilføre handling en ny «funksjon» (s. 158) og «forsterkningsbetingelser» (s. 46). Dette bør redusere motsetninger. Mye av det Lorentzen gjør er også veldig i samsvar med «mild opplæring» («gentle teaching»), en tradisjon som i stor grad bygger på atferdsanalyse (bl.a. McGee, 1992).

Begrepet «relasjon» er vidt og omfatter all samhandling. Atferdsanalytisk behandling er sosial og dermed relasjonell. Den endrer relasjoner når det er nødvendig, ut fra svakheter ved eksisterende relasjoner som gjør at person og omgivelser er i den situasjonen de er i. Noen ganger kan samhandlingen justeres litt og fortsatt arte seg som helt vanlig samhandling. Andre ganger trengs det mer «kunstige» løsninger for å oppnå endring. Uansett kan atferdsanalytisk behandling som regel foregå temmelig diskret og naturlig. Kunstigere tilfeller skjer som regel når situasjonen allerede er temmelig «kunstig», i form av en spesiell livssituasjon. Både materiell forsterkning, ros, beskjeder, avtaler, for ikke å snakke om å ta bort motivasjonen for å vise problematferd, ligger også nærmere normal samhandling enn relasjonelt orienterte kritikere av atferdsanalyse synes å vite. Dermed er metodene i seg selv neppe skadelige for samhandling og utvikling.

Jeg har skrevet om hvordan relasjonelt orienterte personer ser på relasjoner og på atferdsanalyse. Dermed har jeg også skrevet noe om hvordan man innenfor atferdsanalyse kan se på de samme fenomenene. Det er imidlertid behov for en bredere framstilling av temaet fra et atferdsanalytisk ståsted.

Referanser

- Aubert, A.-M. & Bakke, I. M. (2008). *Utvikling av relasjonskompetanse. Nøkler til forståelse og rom for læring*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Barnes-Holmes, D., Hayes, S. C. og Dymond, S. (2001). Self and self-directed rules. I S. C. Hayes, D. Barnes-Holmes & B. Roche (Red.), *Relational frame theory. A post-Skinnerian account of human language and cognition* (s. 119–139). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Bech, H. & Ottersen, K.-O. (2006). Kartlegging av preferanser hos en ungdom med autisme. Samsvar mellom resultater fra ulike metoder. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 33, 205–213.
- Binder, P.-E. (2008). Det mellommenneskelige møtet i psykoterapi. *Tidsskrift for Norsk-Psykologforening*, 45, 930–931.
- Day, W. F. (1969). On certain similarities between the philosophical investigations of Ludwig Wittgenstein and the operationism of B. F. Skinner. *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*, 12, 489–506.
- Durand, V. M. (1990). *Severe behavior problems. A functional communication training approach*. New York: The Guilford Press.

- Eikeseth, S., Lovaas, O. I. & Holden, B. (2006). Use of aversive and restrictive interventions in behavioral treatment. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 43, 582–587.
- Ellingsen, K. E., Jacobsen, K. & Nicolaysen, K. (red.) (2002). *Sett og forstått. Alternativer til tvang og makt i møtet med utviklingshemmede*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Etzel, B. C. & LeBlanc, J. M. (1979). The simplest treatment alternative: The law of parsimony applied to choosing appropriate instructional control and errorless learning procedures for the difficult-to-teach child. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 9, 361–382.
- Grung, R. M., Holden, B. & Eikeseth, S. (2009). Bruk av umatchedde og matchede forsterkere i forsterkningsbasert behandling av automatisk forsterket problematferd. En gjennomgang av litteraturen. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 36, 185–197.
- Hayes, S. C., Barnes-Holmes, D & Roche, B. (Red.) (2001). *Relational frame theory. A post-Skinnerian account of human language and cognition*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Holden, B. (1995). Fadingprosedyrer i behandling av negativt forsterket problematferd. *Diskriminanten*, 22, 4, 33–40.
- Holden, B. (2002). Hva er atferdsanalytisk behandling? *Diskriminanten*, 29, 4, 3-16.
- Holden, B. (2003a). Atferdsproblemer hos mennesker med psykisk utviklingshemning. Kan forståelse av årsaker til atferdsproblemer føre til bedre behandling? I S. Eikeseth & F. Svartdal (Red.), *Anvendt atferdsanalyse. Teori og praksis* (ss. 321–328). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holden, B. (2003b). Motivasjon. I S. Eikeseth & F. Svartdal (Red.), *Anvendt atferdsanalyse. Teori og praksis* (ss. 63–82) Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holden, B. (2003c). Språk, regelstyring og bevissthet. I S. Eikeseth & F. Svartdal (Red.), *Anvendt atferdsanalyse. Teori og praksis* (ss. 83–103) Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holden, B. (2004). Virkemidler for å fremme positive holdninger til atferdsanalytisk teori og praksis. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 41, 463–469.
- Holden, B. (2005). Noncontingent reinforcement. An introduction. *European Journal of Behavior Analysis*, 6, 1–8.
- Holden, B. (2007a). Aksept- og forpliktelsesterapi (ACT), en atferdsanalytisk psykoterapi. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 34, 29–52.
- Holden, B. (2007b). Aksept- og forpliktelsesterapi. En atferdsanalytisk psykoterapi. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 44, 1118–1126.
- Holden, B. (2007c). The relationship between explanations and practice in behavior analysis. Some challenges, and possible solutions. *European Journal of Behavior Analysis*, 8, 65–76.
- Holden, B. (2008). En avtalestyret krysser sitt spor, og ser at avtalestyring bør hete atferdsavtaler – Et intervju med pionér Jonny Finstad. *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 35, 225–230.
- Holden, B. (2009). *Utfordrende atferd og utviklingshemning. Atferdsanalytisk forståelse og behandling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holden, B. & Finstad, J. (Red.). *Atferdsavtaler. Et hjelpemiddel for å velge hensiktsmessig atferd*. Bokmanuskript under utgivelse.
- Holden, B. & Gitlesen, J. P. (2006). A total population study of challenging behaviour in the county of Hedmark, Norway: Prevalence, and risk markers. *Research in Developmental Disabilities*, 27, 456–465.

- Horner, R. D. (1980). The effects of an environmental «enrichment» program on behavior of institutionalised profoundly retarded children. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 13, 473–491.
- Kanter, J. W., Busch, A. M. & Weeks, C. E. (2008). The nature of clinical depression: symptoms, syndromes, and behavior analysis. *The Behavior Analyst*, 31, 1–21.
- Lerman, D. C., Iwata, B. A. & Wallace, M. D. (1999). Side effects of extinction: prevalence of bursting and aggression during the treatment of self-injurious behavior. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 32, 1–8.
- Liane, V. (2009). Kunsten å skape gode øyeblikk. *Fontene*, 4, 8–11.
- Lorentzen, P. (2003). *Fra tilskuer til deltaker. Samhandling og kommunikasjon med voksne utviklingshemmede*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lorentzen, P. (2006). *Slik som man ser noen. Faglighet og etikk i arbeid med utviklingshemmede*. Oslo: Universitetsforlaget.
- McGee, J. J. (1992). Gentle teaching's assumptions and paradigm. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 25, 869–872.
- Roche, B. & Barnes-Holmes, D. (2003). Behavior analysis and social constructionism: some points of contact and departure. *The Behavior Analyst*, 26, 215–231.
- Scharff, J. L. (1982). Skinner's concept of the operant: from necessitarian to probabilistic causality. *Behaviorism*, 10, 45–54.
- Skinner, B. F. (1938). *The behavior of organisms*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Skinner, B.F. (1953). *Science and human behavior*. New York: Macmillan.
- Skinner, B. F. (1956/1972). A case history in scientific method. I *Cumulative record: A selection of papers* third edition. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Skinner, B.F. (1974/1976). *About behaviorism*. New York: Knopf. Ny utgave: Vintage.
- Skorge Olaff, H. Felles oppmerksomhet: Hva er det, og hvilke følger har det for opplæring av barn med autisme? *Norsk Tidsskrift for Atferdsanalyse*, 35, 33–50.
- Sosial- og helsedirektoratet (2004). *Rundskriv IS 10/2004. Lov om sosiale tjenester kapittel 4A. Rettssikkerhet ved bruk av tvang og makt overfor enkelte personer med psykisk utviklingshemning*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.
- Wolf, M. M. (1978). Social validity: The case of subjective measurement or how applied behavior analysis is finding its heart. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 11, 203–214.